

Španjolska gripa u Zagrebu

Uvod

Prvi svjetski rat završio je 1918. i ostavio iza sebe 9 milijuna ljudskih žrtava, no nedaćama čovječanstva ovo nije bio kraj. Kao jedna od izravnih posljedica rata, španjolska se gripa javila i poprimivši pandemični karakter proširila svijetom u tri vala odnoseći u samo osam mjeseci dvostruko više života.

Ljudsku su povijest obilježile brojne epidemije koje su svojevremeno harale selima i gradovima svih kontinenata i gasile na milijune života. Tako je i ova zahvatila i hrvatske krajeve. “Španjolka” je, kako su je popularno u narodu zvali, stigla i do Zagreba u ljeto 1918. godine.

Zagreb u tom trenutku broji oko 108 000 stanovnika i po svemu je europski grad, izgledom, obrazovanjem, modom, ali i brojnim političkim, gospodarskim i socijalnim problemima. Političke demonstracije podižu na noge zagrebačku mladež, koja je uvidjela da Monarhiju treba ostaviti prošlosti, a ideja jugoslavenstva – zasijana još početkom 19. stoljeća – uhvatila je korijena.

Naravno da je rat ostavio traga i u svakodnevnom životu. Zagreb tako nisu mimoišle teške socijalne prilike, karakteristične za sve ratove. Glad je učestali problem, kao i oskudica i siromaštvo općenito. Povrh toga, suočava se sa stambenom krizom jer sve više ljudi nastoji ostvariti svoje nade o boljem životu u okrilju velegrada. Prenapučenost, kao i nedostatak boljih higijenskih uvjeta života nužno vode razvoju bolesti. Kao što grad nije bio u mogućnosti pružiti adekvatne stambene uvjete pridošlicama, tako im nije mogao pružiti niti potrebnu medicinsku skrb.

Zdravstveno stanje grada Zagreba

Temeljem Izvještaja gradskog poglavarstva za 1918. godinu i dnevnih novina možemo stvoriti sliku o tadašnjim zdravstvenim uvjetima koji vladaju na ovim prostorima. Zemlja je iscrpljena ratom, učestalost pojave nekih bolesti poput sušice, griže i spolnih bolesti je višestruko povećana, a javlja se i problem mnogobrojnih

žrtava rata. Svi oni zahtijevaju primjerenu skrb koja im nije mogla biti pružena zbog nedostatka liječnika i medicinskog osoblja koje je većim djelom bilo angažirano u vojne svrhe. *Bolest se nažalost sve više širi, a naročito se osjeća u gradjanstvu nestašica liječnika, jer je gotovo polovica zagrebačkih liječnika u vojsci. Liječnici sada imaju toliko mnogo posla, da ni iz daleka ne mogu običi sve bolesnike.*¹ Hrana i ostale potrepštine dobivaju se samo na bonove, a ni vremenske prilike ne utječu povoljno na zdravlje stanovništva. Sve su to čimbenici koji su pogodovali širenju španjolske bolesti od kojeg je obolijevalo većinom mlado stanovništvo i ono slabijeg imovinskog stanja koje si nije moglo priuštiti privatnu zdravstvenu skrb jer su javne bolnice bile namjenjene vojnicima, tj. ranjenicima s fronta, a građani su se mogli njima služiti samo u iznimnim slučajevima.

Tabelarni prikaz bolnica grada Zagreba 1918. godine ²

BOLNICA	KAPACITET	OSOBLJE
Javna zakladna bolnica na Jelačićevom trgu	400 kreveta	10 liječnika, 10 bolničara i 30 bolničarki
Javna opća bolnica sestara milosrdnica u Vinogradskoj cesti	1072 kreveta	200 liječnika, 30 bolničara i bolničarki svjetovnjaka te 100 časnih sestara
Posadna bolnica broj 2 (prije domobranska četna bolnica broj 25)	185 kreveta, 20 u zaraznom odjelu	7 liječnika, 5 časnih sestara
Posadna bolnica broj 1 (bivša posadna vojnička bolnica)	11 odjela, u bolnici se te godine ukupno liječilo 36000 bolesnika	14 liječnika, 4 medicinara, 6 ljekarnika i asistenata
Sanatorij u Zagrebu u Jelisavinoj ulici	nema podataka	jedan liječnik ravnatelj i jedan pomoćni liječnik dok su vanjske suradnike dovodili prema potrebama bolesnika
Gradska kužna bolnica "Zeleni Brijeg"	550 kreveta + 200 pomoćnih kreveta	dva kužna liječnika s jednim medicinarom, osam bolničara, četiri bolničarke

Higijenske navike stanovništva počivale su na uvjerenju da je jednotjedno subotnje kupanje dostano za optimum brige o zdravlju. To nam potvrđuje i uvid u "Etnološka istraživanja." U njemu se spominje da su se članovi obitelji kupali samo jedanput tjedno, dok se njezi zubi nije pridavalo previše pažnje. Što se tiče komunalnih pitanja, koji su iznimno bitni za sprečavanje širenja bolesti, prvi vodovod izgrađen je u doba bana Mažuranića, dok je kanalizaciju grad dobio tek krajem 19. stoljeća. Zbog rata

1 *Obzor*, 15. listopada 1918., br. 232, str. 3. – Španjolska bolest.

2 HR DAZG: 10-11 (GPZ); sig. 44: Izvještaj gradskog poglavarstva o svepćoj upravi slobodnog i kraljevskog grada Zagreba za 1918. godinu, str. 131.

smanjene su investicije u vodovodni i kanalizacijski sustav te općenito u rješavanje ovih pitanja pa su samo provedene osnovne mjere održavanja koje su naravno bile nedostatne. U gradu su postojala dva javna kupališta: gradsko pučko kupalište u Mošinskijevoj ulici (Kvaternikov trg) i Dijanino kupalište u Ilici od kojih ni jedno svojim kapacitetom te opremljenošću nije odgovaralo potrebama stanovništva.

Zdravstvena skrb organizirana je tako da je područje grada Zagreba podijeljeno na četiri zdravstvena kotara na kojima je prijavljeno ukupno 100 diplomiranih liječnika. U 16 ljekarni radilo je 30 magistra farmacije. Grad je još brojao tri kućne ljekarne koje su bile vezane uz bolnice i pet trgovina s pravom prodaje ljekovitih preparata. Sve privatne i javne zdravstvene ustanove nalazile su se pod upravom gradskog zdravstvenog odsjeka. Od javnih i privatnih bolnica na gradskom području svojim značajem ističu se Javna zakladna bolnica na Jelačićevom trgu, Javna opća bolnica sestara milosrdnica, Gradska kužna bolnica “Zeleni brijeg”, Posadna bolnica 1 i 2 te niz sanatorija i ambulatorija.

Pojava gripe u Zagrebu

Prve vijesti o pojavi gripe u Zagrebu donose dnevne novine. U rubrici Jutarnjeg lista koja se odnosi na domaće aktualnosti nalazimo članak datiran iz 4. srpnja 1918. u kojem se navodi da se gripa pojavila i na području grada:

ŠPANOLSKA BOLEST U ZAGREBU?

Munjevitom brzinom stala se posebna vrsta influence širiti Evropom...

No prekučer, nenadano je posjetila ta pošast i Zagreb. Ukoliko za sad saznajemo, pregledao je jedan ovdašnji vojnički liječnik prije tri dana amo stigli vojnički bolestnički transport, te je ustanovio simptome te bolesti kod dvadesetsedmorice vojnika. Sam liječnik obolio je također naknadnog dana, te leži u jakoj groznici od 40 gradi vrućine. Isto tako stigao je iz Beča prekučer u Zagreb jedan gospodin, koji je odmah nakon putovanja također obolio na žestokoj groznici uz sve simptome španjolske bolesti...³

Ova vijest se podudara sa povijesno-medicinskim radom dr. Stelle Fatović Ferenčić, “Španjolska gripa kao uzrok smrti u gradu Zagrebu 1918. godine”, koja je preko fonda Bolnice sestara milosrdnica u kojem postoje podaci o obduciranim osobama tog razdoblja saznala da se bolest pojavila u Zagrebu već u srpnju. No, ti isti podaci se ne slažu s Izvještajem gradskog poglavarstva iz 1918. godine. Naime, ono navodi da se prvi slučajevi gripe u Zagrebu javljaju početkom rujna. *U mjesecu lipnju doprta nam je vijest iz Španjolske, da je ondje zavladao u mnogim mjestima neka kužna bolest epidemičkim značajem pod znakovima poznate influence, koja se munjevitom brzinom raširila cijelom srednjom Europom. Na našem području pojavili su se prvi slučajevi oboljenja koncem kolovoza, dotično početkom rujna.*⁴ Provjerom “Očevidnika

3 Jutarnji list, Zagreb, 4. srpnja 1918., br. 243, str. 4.

4 HR DAZG: 10-11 (GPZ); sig. 44: Izvještaj gradskog poglavarstva o sveopćoj upravi slobodnog i kraljev-

mrtvozorstva” koji se nalaze u fondu Arhiva grada Zagreba, točnije Fondu zdravstvenog odsjeka potvrdili smo da je prvi smrtni slučaj od španjolske gripe zabilježen 2. srpnja 1918. godine.

O daljnjem napredovanju ove bolesti nismo pronašli nikakve vijesti do rujna iste godine. Od tog razdoblja novine donose puno više članaka koji opisuju tijek širenja gripe. Također svjedoče o pojavama i nekim mjerama vlasti u Stockholmu, Berlinu, Ljubljani, Beču, Sarajevu, Budimpešti i sl. kojim se pokušalo zaustaviti širenje ove epidemije. Nadalje, gripa je u to vrijeme registrirana i u pojedinim dijelovima Hrvatske. Tako se 4. listopada u novinama govori o španjolskoj gripu u Zadru, 19. listopada u Rijeci i Sušaku dok se već 21. listopada govori o epidemiji koja je obuhvatila cijelu Dalmaciju, te istočne i središnje dijelove Hrvatske. O samom širenju gripe u Zagrebu nemamo podataka do rujna od kada o njoj puno više saznajemo kroz brojne novinske članke, mjere vlasti i sl.

Simptomi i medicinski tretman

*Sadašnja epidemija zarazna je bolest, koja je prouzrokovana još поближе nepoznatim sitnim uzročnicima različite virulencije, te modus infekcije ide kroz trag respiracije.*⁵ Razina znanja o ovoj bolesti upućuje na činjenicu da je njeno liječenje bilo teško. Neki autori tvrde da su od gripe najčešće obolijevali zdravi, mladi ljudi, dok drugi tvrde da se bolest češće javljala kod ljudi slabe konstitucije, slabog zdravlja, alkoholičara, žena za vrijeme menstruacije ili trudnoće, kod ljudi bolesna srca i bubrega i nakon operacija. Vrlo često su od te bolesti obolijevali liječnici koji su svakodnevno bili u doticaju s njom, kao i pomoćno bolničko osoblje: *Kako doznajemo, zavládala je španjolska bolest medju osobljem “Društva za spasavanje” tako, da počam od upravitelja leže svi bolesnici osim jednog, koji gotovo danju i noću mora sam da obavlja svoju napornu službu baš sada, kad društvo imade dnevno brojne slučajeve raznih prevoza.*⁶

Osobe koje su radile u zatvorenim i prenapučenim prostorijama, npr. radnici u tvornicama, uredima, željezničko osoblje itd. također su učestalo podlijegale simptomima španjolske gripe. Tako ne iznenađuju intervencije vlasti nekih država koje su zatvorile upravo te prostore strahujući od nekontroliranog širenja zaraze. *Budimpešta, 17. listopada ... jer španjolska influenza sve više preotima mah medju željezničarskim namještenicima ... umanjit će se počevši od petka dno 18. o. mj. po svojoj prilici samo na kratko vrijeme, saobraćaj osobnih vlakova. Medju ostalima neće općiti brzi vlakovi br. 1001 i 1202 Budimpešta – Rijeka...*⁷

Prema izvoru iz *Liječničkog vjesnika*, kao i novina saznajemo da je epidemija u početku bila laka i gotovo bezopasna. *Pridodajemo na umirenje općinstva, da se tajni*

---

skog grada Zagreba za 1918. godinu, str. 126.

5 Gross M., K evropskoj epidemiji 1918., *Liječnički Vjesnik* 1919: 41, str. 35

6 *Obzor*, 12. listopada 1918., br. 230, str. 3. – Španjolska bolest u društvu za spašavanje.

7 *Obzor*, 18. listopada 1918., br. 235, str. 2. – Ograničenje željezničkog prometa.

*medicinski savjetnik prof. dr. Friedrich Krausz u Berlinu ustanovio: da ova epidemija nije jedna od najgorih, već je prilično blaga.*⁸ S obzirom na nepovoljne vremenske prilike koje su pospješile širenje gripe, u jesen ona poprima puno teža obilježja. Kako se manifestirala na različite načine često se događalo, da bude dijagnosticirana kao obična pneumonija, (upala pluća) ili neka druga bolest što je dodatno otežavalo liječenje bolesnika. Bolest se najčešće prenosila kapljičnim putem (kihanjem, kašljanjem...) preko dišnih organa. Uočeno je da su muškarci bili podložniji bolesti od žena. *Bacili koji prouzročuju španjolsku bolest i koji još nisu točno proučeni, dolaze vjerojatno u tijelo kroz organe za disanje, ali ne tako, da bi zrak bio zasićen tim bacilima, nego vlažnim izdisavanjem bolesnika, dakle zarazom se pomoću kapljica iz usta, te zaraza ide od čovjeka do čovjeka, bolje govoreći od usta do usta, a ne strujanjem vazduha. Stoga nema sumnje, da se španjolska bolest najviše pojavljuje na mjestima, gdje se mnogo ljudi nabire: u vojarnama, u školama, u tvornicama, u prenapučenim stanovima, u zabavištima itd. zato je također zaraza jača među muškarcima nego među ženama, koje se više drže kod kuće.*⁹ Također ovaj tip gripe je specifičan po tome jer je hemoragijskog karaktera, tj. prisutno je krvarenje.

Onodobni izvori svjedoče da period inkubacije bolesti traje od 24 sata pa sve do 3 do 9 dana. Pacijenti su različito reagirali na bolest. Kod nekih je u početku bila prisutna glavobolja, vratobolja, stezanje oko prsiju, bol u kostima i prsima, dismenorične boli (kod žena), a pojedini su odmah oboljeli od vrućice. Daljnjim razvojem bolesti bio je prisutan krvavi kašalj, buncanje, slabljenje refleksa, ubrzano bilo, pad tlaka i sl. Osim pluća obolijevali su i drugi organi te se upala pluća kombinirala s drugim infekcijama. Najčešći uzrok smrti bio je u zatajenju rada srca i pluća.

O načinu liječenja španjolske gripe najviše saznajemo iz *Liječničkog vjesnika*. Kako je i epidemija španjolske gripe jačala, rastao je i interes dnevnih novina za tu temu te bismo mogli izdvojiti nekoliko članaka u kojima se osim klasičnih upozorenja stanovništvu, španjolska gripa gleda i sa znanstvenog (medicinskog) aspekta. Ti članci ujedno svjedoče i o stupnju razvijenosti medicine toga vremena. Terapija je uglavnom bila simptomatska, odnosno usmjerena na odstranjivanje vanjskih simptoma bolesti, a samim time i bezuspješna. Najčešće su se propisivali lijekovi koji jačaju srce, hladni oblozi za pluća, različiti čajevi, dijete (samo tekuća hrana) te uzimanje kisika. Oboljelima se preporučalo da miruju dok bolest ne prođe. Neki liječnici su pokušali pronaći uzročnika bolesti, a samim time i odgovarajuću terapiju. Zabilježeno je nekoliko takvih pokušaja, ali tadašnja medicina nije uspjela producirati u tako kratkom roku dovoljne količine lijeka. *Dr. Schulz će ovih dana objelodaniti uspjeh svog istraživanja, ali pokušaji još nisu završeni... Bacillus Friedlander se može naći kod svakog bolesnika, ali bacillus Pfeifer samo u pojedinim slučajevima. Sa tim serumom cijepljeno je 14 vojnika s vrlo dobrim uspjehom. Nakon 24 sata nestalo je*

8 *Jutarnji list*, Zagreb, 4. srpnja 1918., str. 4.

9 *Narodne novine*, 21. listopada 1918., br. 241, str. 4. – Lijek protiv španjolske hunjavice.

*groznice, a poslije 48 sati otišla je bolest bez traga. Poslije opet cijepio je 10 vojnika i više privatnih pacijenata pa čeka uspjeh.*¹⁰

Također, u gotovo svim novinama se pojavljuju i oglasi koji reklamiraju neke neznanstvene metode liječenja gripe kojima je prvenstveni cilj zarada, npr. Keglevičev konjak.

Kao još jednu važnu metodu liječenja treba izdvojiti i narodnu medicinu koja se tijekom generacija razvijala pogotovo u ruralnim sredinama gdje je bio običaj da se lakše bolesti i tegobe liječe kod kuće, a u slučaju težih bolesti i komplikacija tražila se pomoć liječnika u gradu, ako je bilo novaca, ili je bolesnik bio prepušten sudbini. Kako je poznato da je u svom početnom stadiju španjolska gripa često bila slična pneumoniji, pretpostavljamo da su u njenom liječenju korišteni preparati koji su se i inače koristili kod bolesti pluća i koji su karakteristični za pojedine dijelove Hrvatske.¹¹

Intervencije gradske vlasti

Preko novinskih članaka koji kritiziraju organe vlasti nadležne za zdravstvo doznajemo da nisu na vrijeme poduzete odgovarajuće mjere kako bi se spriječilo širenje epidemije. *Ljeti, ma bilo i loše vrijeme dade se to podnijeti, ali jeseni, sada gdje hara španjolska bolestica, sad kada počinje sezona prehlada, ne može se više trpjeti da najsiromašniji slojevi pučanstva, koji su u miru, a pogotovo sad u ratu uslijed loše prehrane izvrgnuti bolestima, stoje na zimi, snijegu i kiši... Ako se je na primjer moglo za vojnu oblast nedovršeni kemijski laboratorij dati čitavi na raspolaganje, za što se ne bi jedna dvorana uredila za podijeljenje živeža u aprovizacijone svrhe pučanstva?*¹² Posljedice zakašnjele intervencije očituju se kroz naglo širenje bolesti i relativno visoku stopu smrtnosti. *Broj oboljelih u Zagrebu računa se na nekoliko hiljada, a broj smrtnih slučajeva iznosi oko 9 na dan.*¹³

Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada tek je 5. listopada 1918. izdala obavijest pod brojem 63.881 kojim obavještava pučanstvo o bolesti i načinu liječenja:

*Influenca kao pošasna bolest
Svim gradskim i općinskim poglavarstvima*

Povodom tim, što se je influenza (španjolska bolest) pošasnim značajem diljem cijele zemlje pojavila, poziva se naslov, da u smislu čl. 20. i 21. provedbene naredbe od 6. siječnja 1908. uputi svoje područno pučanstvo o pošasnoj naravi ove bolesti, tj. da se zrakom širi (mijazmatična) i da tom širenju veoma pogoduje

10 *Narodne novine*, 22. listopada 1918., br. 241, str. 4. – Pokušaji serumom protiv Španjolske bolesti.

11 Prema: Etnografski muzej u Zagrebu (*Etmološka istraživanja*, Zagreb 1987.) primjerice: "Kod bolesti pluća u Čučerju su kuhali čaj od korijena kupine i plućnjaka, u Šćitarevu su znali za travu zvanu crna zbilja ili trava za pluća, u Podsusedu su kuhali bijeli sljez."

12 *Obzor*, 22. listopada 1918., br. 238, str. 3. – Zima i naše aprovizacione stanice.

13 *Obzor*, 15. listopada 1918., br. 232, str. 3.

sticanje ljudi, te da ga pozove, da u slučaju oboljenja ne postupa svojim životom lakoumno, da smjesta legne u krevet, po mogućnosti da se pozove liječnik i da se strogo drži njihovih odredaba, nakon prestanka vrućine da se sveudilj ne ustaje i ne izlazi iz kuće niti da ne radi do posvemašnjeg ozdravljenja, jer će time najlađe doskočiti moći raznim nemilim i vrlo teškim posljedicama (komplikacijama) ove bolesti, kao što je upala pluća i drugih ustroja tijela. Osim toga je uputno u početku bolesti, ako prizvani liječnik ino ne odredi, crijeva pročistiti i dobro se proznajiti lipovim čajem uz dodatak 1/3 vina, a više puta na dan ispirati usta (svjetlocrvenom rastopinom hipermagana), za vrijeme vrućice valja uživati samo tekuću hranu.

Osobito se ističe da su djeca, starci, te slabo hranjeni ljudi ponajpače izvrgnuti opasnosti koja od te zloćudne bolesti prijeti.

Obzirom na školsku obuku u mjestima, gdje se influenza pošasnim značajem pojavila, poziva se naslov na obdržavanje naredbe kr. zemaljske vlade, odjela unutarnjeg od 7. ožujka 1889. br. 40.563/1888 (Sbirka str. 431)

U Zagrebu, dne 5. listopada 1918.

Za bana, kr. zemaljski vrhovni liječnik

Dr. Katičić vr.¹⁴

Temeljem Izvještaja gradskog poglavarstva za 1918. godinu saznajemo je da, nakon što je u Zagrebu bolest poprimila zabrinjavajuće razmjera, vlast ipak intervenirala u više navrata u pokušaju sprječavanja njenog daljnjeg širenja. Tako je zdravstvena oblast izdala oglas br. 47.412-VIII-1918 kojim se pučanstvo upućuje na oprez s ciljem sprječavanja širenja influence. Na taj oglas nadovezuje se oglas br. 48.273-VIII-1918 kraljevske zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu u kojem se traži obustava rada svih pučkih i srednjih učilišta u trajanju od 14 dana:

Na ovogradskom području i okolini zavlada je pošasnim značajem influenza ili t.zv. španjolska bolest.

Pošto se u posljednje doba počela ova bolest sve više širiti i među školskom mladeži, od koje dnevno u svakom razredu poprečno boluje 10 do 20 polaznika, a povrhu toga poboljeva od te bolesti i mnogo učitelja obnašalo je ovogradsko poglavarstvo temeljem ustanove 25. zakona o zdravstvu odredili zatvor škole svih ovopodručnih pučkih i srednjih učilišta i to za razdoblje od 14. do 28. listopada ujedno odrediti, da se pitomci internata otpuste svojim kućama u koliko ne bi bilo putovanje skopčano sa poteškoćama i velikim troškovima.¹⁵

Što se tiče zagrebačkih škola i prisutnosti gripe među učeničkom populacijom, dostupni izvori donose jako malo, gotovo ništa. Temeljem izvješća Kraljevske prve

14 Influenca kao pošasna bolest, *Liječnički Vjesnik* 1919: 41, str. 540.

15 HDA: fond 80: Bogoštovlje i nastava zemaljske vlade, kutija 1264, br. 1382/1918.

muške realne gimnazije u Zagrebu te pregledom imenika iste škole za školsku godinu 1918./1919. uvidjeli smo da se španjolska gripa nigdje ne navodi i ni na koji način; ni kod razloga izostanaka učenika, pa čak ni o razlogu prekida nastave u listopadu. Nažalost, bilješke ne specificiraju koja bolest je razlog izostanaka, a prekrivena imena u imeniku ne navode razloge zbog kojih učenici više nisu daci ove gimnazije.

Da bi se omogućila pomoć siromašnim građanima oboljelima od influence gradsko poglavarstvo je odredilo javnim oglasom broj 49.381-VIII-1918 da gradski pošasni liječnici ordiniraju svaki dan od 15-17 sati u gradskim ambulatorijima te da u težim slučajevima pružaju pomoć i u domovima oboljelih. Veliki je problem, osim nedostatka liječnika, bio njihov prijevoz do obitavališta oboljelih pa se gradska zdravstvena oblast obratila za pomoć kraljevskom redarskom povjereništvu dopisom broj 49.382-VIII-1918 u kojem ih moli da se zapovijedi gradskim fijakerima da bezuvjetno prevoze liječnike u posjet oboljelima. Molba je bila prihvaćena te je određen stalni broj fijakera (5-6) koji su prevozili liječnike u posjet njihovim bolesnicima.

Kako u samom izvještaju nisu bili navedeni tekstovi ovih oglasa, pokušali smo pronaći originalne tekstove u Hrvatskom državnom arhivu. Nažalost, pregledima registara odjela za zdravstvo i odjela za bogoštovlje i nastavu za 1918. godinu uspjeli smo pronaći samo gore navedeni dopis, dok ostali nisu sačuvani.

Da težinu navedene situacije u zdravstvu pojavom ove epidemije nije primijetila samo za to nadležna vlast već i druge udruge građana, najbolje je vidljivo u članku kojim Društvo za ušćuvanje narodne umjetnosti nastoji pomoći oboljelima od ove bolesti. *Udruga za ušćuvanje narodne umjetnosti imajući to pred očima votirala je na sjednici od 25. o. mj. svotu od osam hiljada krana sa zaključkom, da se ta svota upotrijebi za nabavu lijekova te namiranje putnih troškova onih osoba koje će putovati u sela i tu porazdijeliti lijekove među bolesnike i uputiti njihove ukućane kako da ih njeguju a sami sebe od zaraze zaštićuju.*¹⁶

Statistički podaci

Statistike oboljelih nisu pouzdane jer: *Točnih podataka o broju oboljelih nije bilo moguće sabrati, pošto nije bilo prijavljivanje po liječnicima obligatorno, a sigurno ne bi bilo to niti od uspjeha, pošto većina oboljelih nije prizivala liječnika i pošto liječnici ne bi bili mogli udovoljiti svim pozivima.*¹⁷

Evidencije o točnom broju umrlih također nije bilo moguće prikupiti. Naime, siromašnije obitelji si nisu mogle priuštiti bolničko liječenje niti mrtvozornika koji bi temeljem obdukcije odredio uzrok smrti njihovih bližnjih pa postoje samo podaci o slučajevima nad kojima je izvršena obdukcija. Temeljem izvještaja gradskog poglavarstva za 1918. godinu koje je raspolagalo ovim podacima saznajemo da je od rujna

16 *Obzor*, 26. listopada 1918., br. 242, str. 3. – Za narodno zdravlje.

17 HR DAZG: 10-11 (GPZ); sig.44: Izvještaj gradskog poglavarstva o sveopćoj upravi slobodnog i kraljevskog grada Zagreba za 1918. godinu, str. 137.

do kraja prosinca ove godine u Zagrebu umrlo od influence ukupno 536 osoba. S obzirom da se ova bolest u ranijoj fazi tretirala kao pneumonija, valja joj pribrojiti i te slučajeve pa ukupni broj preminulih od influence do kraja ove godine iznosi 861, što čini 38,5 % smrtnosti na području Zagreba.

Tabelarni prikaz umrlih od gripe na području grada Zagreba:¹⁸

Razdoblje	Ukupni broj pomora	Pomor na španjolskoj bolesti	Pomor na upali pluća
1. – 7. IX.	69	1	7
8. – 14. IX.	68	0	5
15. – 21. IX.	59	1	15
22. – 28. IX.	72	4	8
29.IX. – 5. X.	80	7	15
6. – 12. X.	124	16	27
13. – 19.X.	169	48	27
20. – 26. X.	194	57	28
27.X. – 2. XI.	162	39	24
3. – 9. XI.	123	29	18
10. – 16. XI.	131	43	22
17. – 23. XI.	204	79	22
23. – 29. XI.	196	66	31
30.XI. – 7. XII.	160	55	24
8. – 14. XII.	149	47	19
15. – 21. XII.	103	21	12
22. – 28. XII.	85	15	15
29. XII. – 4. I.	86	10	6
Ukupno	2234	536	325

Istraživanje je pokazalo da se gripa pojavila u Zagrebu već u srpnju, a ne u rujnu kako se to ovdje navodi, analizom dokumenta “Očevidnici mrtvozorstva” koji nam je bio dostupan iz fonda Arhiva grada Zagreba uvećali smo ovaj podatak za tri slučaja od influence i 33 od pneumonije od koje su osobe umrle tijekom srpnja i kolovoza. Ako ovaj podatak pribrojimo broju od 861, ukupni broj umrlih iznosi 897. Htjeli bismo napomenuti da niti ovaj broj vjerojatno nije pouzdan. Naime, dostupni podaci “Očevidnika mrtvozorstva” nisu cjeloviti jer sadrže samo podatke o obduciranim osobama u zagrebačkim bolnicama. Dokaz tome je podatak od samo 490 umrlih koje smo na temelju ovog očevidnika uspjeli zbrojiti od početka rujna do kraja godine. Činjenica je, da razlog iz kojeg se ovaj broj ne slaže s 861 navedenih žrtava u tome što mnogi bolesnici nisu dospijevali u bolnice nego su umirali u svojim domovima.

Kako se u nekim zemljama gripa pojavila i sljedeće godine (razdoblje trećeg vala) potražili smo podatke za 1919. godinu. Analizom izvještaja gradskog poglavarstva

¹⁸ HR DAZG fond: Gradsko poglavarstvo Zagreb, 10-11, Zdravstveni odjel – Izvještaj gradskog poglavarstva o sveopćoj upravi slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba, sig.44, 1918-1919.

iz 1919. godine saznali smo da se influenza u pojedinačnim slučajevima javila još u siječnju i veljači u Zagrebu. U tom razdoblju umrlo je ukupno 14 osoba.

Tabelarni prikaz umrlih od španjolske gripe u Zagrebu 1919.g.¹⁹

razdoblje	ukupno	muškarci	žene	civili	vojnici
5. – 11. I.	2	/	2	2	/
12. – 18.I.	4	3	1	3	1
19. – 25.I.	6	5	1	1	5
26.I. – 1.II.	2	2	/	/	2
ukupno	14	10	4	6	8

Zaključak

O španjolskoj gripi na području Zagreba, a i u hrvatskim razmjerima, jako se malo pisalo. Uvidom u dostupne izvore vidjeli smo da je ta građa često nepotpuna i da se u njoj navode podaci koji se ne poklapaju sa službenim statistikama. Znatan dio izvorne arhivske građe nije dostupan. To nam je dodatno otežalo rad i onemogućilo istraživanje u cijelosti.

Analizom novina iz druge polovice 1918. i prva dva mjeseca 1919. godine pokušali smo doznati kako je hrvatska javnost informirana o gripi i kako se stanovništvo nosilo s njezinom pojavom. Kao najvažnije regionalne i hrvatske novine tog vremena ističu se *Jutarnji list*, *Novosti*, *Narodne novine* i *Obzor*. Kako je vrijeme kraja Prvog svjetskog rata vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije te nastajanja nove Države SHS, gripa unatoč svojoj pandemičnoj prirodi nije bila najaktualnija tema tiska.

Iako Zagreb nije bio izravno poprište ratnih sukoba, posljedice ratnih sukoba osjećale su se i u samom gradu i okolici. Rad gradskih službi bio je znatno otežan a posebno je ratom bilo pogođeno zdravlje grada. Bolnice su bile pretrpane ranjenicima i nisu bile u stanju pružiti odgovarajuću medicinsku skrb oboljelima od španjolske gripe.

Temeljem istraživanja koje smo proveli o španjolskoj gripi, dolazimo do nekih novih saznanja koja ne odgovaraju podacima što ih nalazimo u službenim dokumentima:

1. Analizom novina i drugih nama dostupnih dokumenata doznajemo da se španjolska gripa u Zagrebu javlja već u srpnju, dok se u službenim izvještajima gradskog poglavarstva pojava gripe spominje tek u rujnu 1918. godine.
2. Broj preminulih od ove bolesti je veći nego što se navodi u službenim izvješćima i to iz nekoliko razloga:
  - a) u ta izvješća nisu uračunati preminuli iz razdoblja srpnja i kolovoza 1918.g;

¹⁹ HR DAZG fond: Gradsko poglavarstvo Zagreb, 10-11, Zdravstveni odjel – Izvještaj gradskog poglavarstva o sveopćoj upravi slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba, sig.44, 1918-1919.

- b) nije se vodila sustavna briga o broju umrlih osoba koje nisu dospjele u bolnice nego su bile na kućnoj njezi;
- c) gradske vlasti su kasnile s adekvatnom intervencijom iako su saznanja o prisutnosti bolesti u Europi i monarhijskim centrima istima bila poznata;
- d) španjolska gripa je ipak ostala neprioritetnom temom ako uzmemo u obzir ratna stradanja i ostale probleme s kojima se suočava stanovništvo grada, te nema potvrda o postojanju društvene panike izazvane činjenicom visoke smrtnosti od te bolesti.

Izvori i literatura

Fatović-Ferenčić S., Španjolska gripa kao uzrok smrti u gradu Zagrebu 1918. g.; *Liječnički vjesnik* 1991:113: str. 444-446

HR DAZG- 10-11 (GPZ); sig.44: Izvještaj gradskog poglavarstva o sveopćoj upravi slobodnog i kraljevskog grada Zagreba za 1918. godinu.

HR DAZG- 10-11 (GPZ); sig.44:Izvještaj gradskog poglavarstva o sveopćoj upravi slobodnog i kraljevskog grada Zagreba za 1919. godinu.

HR DAZG fond: Gradsko poglavarstvo Zagreb, 10-11, Zdravstveni odjel – Izvještaj gradskog poglavarstva o sveopćoj upravi slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba, sig. 44, 1918.-1919. g.

HR DAZG 4, GPZ, 1850.-1918.g.; podfond HR DAZG 4-8, Zdravstveni odsjek, sig.33-41 – “Očevidnik mrtvozorstva”.

HR DAZG fond: Kraljevska prva realna gimnazija u Zagrebu, Glavni katalog učenika 1918./1919.g., I.-VIII. Razred.

HR DAZG fond: Izvještaj kraljevske Prve muške realne gimnazije, ŠI-2, 1918./1919. g.

HDA fond: Bogoštovlje i nastava zemaljske vlade, knjige 169,170,171;kutije 1264, 990.

HDA fond: Odjel za zdravstvo zemaljske vlade, knjige 3, 4, 5, 6; kutije 3, 7.

HDA: fond 80: Bogoštovlje i nastava zemaljske vlade, kutija 1264, br. 1382/1918. g.

Dnevne novine: srpanj 1918. – veljača 1919. g.

Obzor

Narodne novine

Novosti

Jutarnji list

Etnografski muzej u Zagrebu: *Etnološka istraživanja*, Zagreb 1987. g.

Milčec Z., *Zagrebački gradonačelnici*, Zagreb 1993.

Gross M., K evropskoj epidemiji 1918., *Liječnički vjesnik* 1919: 41, str. 35.

Influenca kao pošasna bolest, *Liječnički vjesnik* 1918: 40, str. 329.

Fališevac J., Gripa (Influenca) i srodne bolesti (“viroze”), Zagreb 1987, str. 25.

Kampuš I. – Karaman I., *Tisućljetni Zagreb*, Zagreb 1994.

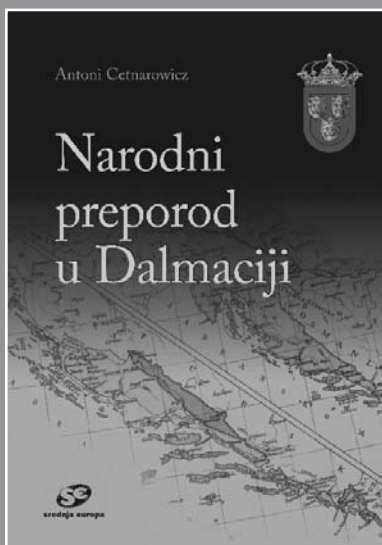
Internet:

a) www.medicina.hr/CLANCI/gripa.htm

Izdavačka kuća **Srednja Europa** objavljuje knjige s područja povijesti, humanističkih i društvenih znanosti te djela o nastavi povijesti.

Naša su izdanja vrlo korisna za stručno usavršavanje, kao i za samu nastavu.

> > > > > > **NOVO** < < < < < <

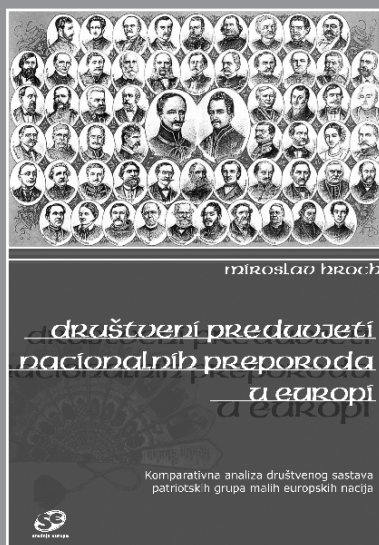

Antoni Cetnarowicz

*Narodni preporod
u Dalmaciji*

Cijena – 190 kn

Cijena s 20% popusta – 152 kn

Miroslav Hroch

*Društveni preduvjeti nacionalnih
preporoda u Europi*

*Komparativna analiza društvenih sastava
patriotskih grupa malih europskih nacija*

Cijena – 180 kn

Cijena s 20% popusta – 144 kn

Naručite knjige uz prigodni popust od 20%

Srednja Europa, d.o.o.; Vankina 13, 10020 Zagreb

tel./fax: 01 66 87 055

www.srednja-europa.hr

e-mail: srednja-europa@inet.hr